

'E IKAI LAVA KE FAI ENI 'E HE NGĀUE'ANGA:

ke ne to'ō ha pa'anga mei ho'ō vahe kapau 'oku 'ikai te ke loto ki ai, tukukehe 'a e ngaahi to'ō 'oku tu'utu'uni 'e he lao 'o hangē ko e tukuhau vāhenga.

kole atu kia koe ke totongi ange ha pa'anga koe'uhi ko hono 'oatu ho'ō ngāue.

tu'utu'uni atu ke 'oange 'a ho'ō paasipōti ke nau tauhi.

tu'utu'uni atu ke ke ngāue 'ahi'ahi he 'aho 'e 90 'i he kamata 'o ho'ō ngāue 'o kapau 'oku toko 19 pe 'a 'enau kau ngāue pe si'i hifo ai, tukukehe kapau 'e hoko e ngaahi me'a ni:

- › ko ho'ō tali pe loto lelei ke fai ia
- › 'oku tohi'i hifo ia 'o fakakau 'i he aleapau ngāue
- › 'oku 'i he aleapau ngāue ha kupu fekau'aki mo hono 'oatu ha fakatokanga kimu'a (notice period) kapau 'e fakanofu koe mei he ngāue
- › ke mo fefakamo'on'i'aki 'i he aleapau kimu'a pea ke toki kamata ngāue.

Ko e tauhi 'o ho'ō mo vā mo e ngāue'anga kuo pau ke fai 'aki e femahino'aki lelei, fefalala'aki mo e faitotonu. Pea kau mai ki ai pea mo ha'a mo feongoongoi mo fefakaongoongo'aki.

Ko e tokoni mo e fakahinohino ta'etotongi

'Oku mau 'i heni ke tokoni'i koe.

'Oku ta'etotongi 'a 'emau fai e ngaahi ngāue ni kotoa.

A'utonu ki he: www.employment.govt.nz 'o ma'u atu ai e ngaahi fakahinohino fekau'aki mo e ngāue he ngaahi ngāue'anga.

A'utonu ki he: www.employment.govt.nz/minimum-rights-translations 'o ma'u atu ai 'a e fakamatala kuo 'osi liliu ki ho'ō lea fakafonua.

Telefoni: **0800 20 90 20** ta'etotongi. Te mau lava 'o fai ha fakatonulea 'i he lea kehekehe 'e 40 tupu.

'E lava ke ke fetu'utaki mai 'o 'ikai fiema'u ke tala mai ho hingoa pea lave pe ke fakahoko mai 'e ha tokotaha kehe.

Ko e fakahinohino ni 'oku to'ō me'alalahi pe mo fakafaingofua'i ai e ngaahi tefito'i kaveinga mahu'inga 'o e totonu 'a e kakai 'oku nau ngāue totongi. 'Oku 'ikai ko ha fale'i fakalao eni. Pea 'oku tonu ke ke a'utonu ki he 'emau uepisaiti he 'oku toe tānaki atu ai mo e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e me'a ni: www.employment.govt.nz.

Na'e fakatonutonu faka'osi 'a e fakamatala ni 'i he 'aho 1 'o 'Epelei 2019

EMPLOYMENT NEW ZEALAND

'Ilo'i 'a ho'ō ngaahi totonu 'i he ngāue'anga

Ko e ngaahi totonu eni 'oku ma'u 'e he tokotaha ngāue kotoa pe

Ko e kau ngāue totongi kotoa pe 'i Nu'usila ni 'oku 'i ai 'enau ngaahi totonu fakalao 'oku 'ikai lava ke to'o meia kinautolu.

'Oku matu'aki mahu'inga 'aupito ke ke 'ilo 'a ho'o ngaahi totonu!

'OKU 'I AI 'A HO'O TOTONU KE:

- ✓ 'i ai ho'o lau'itohi aleapau ngāue.
- ✓ fuofua ma'u atu ha fale'i mei ha taha 'oku ke falala ki ai kimu'a pea ke toki fakamo'oni 'i he tohi aleapau.
- ✓ ke fakafo'ou mo fakatonutonu 'a ho'o tohi aleapau pea ke 'oatu ha tatau kiate koe.
- ✓ ke 'oua na'a to e si'i hifo ho'o vahe 'i he tu'unga vāhenga fakalao 'oku kamata'i 'aki 'a e kakai ngāue ta'u 16 pe lahi ange kotoa pe.
- ✓ 'i ai hao taimi mālōlō mo e taimi kai he ngāue'anga, 'o hangē ko eni: 'i ha ngāue he houa 'e 8 kotoa pe, 'oku 'i ai ho'o totonu ke ke ma'u lōua 'a e ongo taimi mālōlō ni.
 - > mālōlō miniti 10 tu'o 2 ka 'oku kei vahe pe
 - > mālōlō kai he miniti 'e 30 tu'o 1 ka 'oku 'ikai vahe.
- ✓ 'aho mālōlō fakapule'anga 'e 11 kae kei ma'u vahe kakato pe, kapau ko e ngaahi 'aho ngāue angamaheni ia.
- ✓ kapau te ke ngāue ha 'aho mālōlō fakapule'anga ko ho'o vahe angamaheni 'i he 'aho ko ia 'e liunga 1.5 ia pea 'oku 'oatu mo e 'aho 'atā pe mālōlō 'e 1.

- ✓ ma'u ha'o livi (leave) 'i ha hoko ha me'a pehē ni 'o kapau kuo ke 'osi ngāue ma'ae kautaha he māhina 'e 6 pe kuo ke 'osi a'usia 'a e 'ngaahi houa kuo pau ke ngāue'i'i:
 - > ko e livi 'aho 'e 5 kae vahe pe 'o kapau 'oku ke puke
 - > livi 'o a'u ke 'aho 'e 3 kae kei vahe pe 'i ha hoko ha mate 'o ho hoa, ongo matu'a, fānau, tokoua, kui, mokopuna pe ko e ongo matu'a 'a ho hoa
 - > livi 'o a'u ki he 'aho kakato 'e 1 kae kei vahe pe, kapau 'e fai ha putu 'o ha taha 'oku 'ikai ke kau he nī'ihi ko ia 'oku fakalau atu 'i 'olunga, ka 'i ha tali 'e he ngāue'anga 'oku hoko ai ha'o loto mamahi 'o hangē ko ia 'oku ha 'i he tu'utu'uni fakalao ki ai
 - > livi 'o a'u ki he 'aho 'e 10 kae kei vahe pe, kapau 'oku uesia koe 'e ha fevākovi'aki 'oku hoko 'i he nofo 'a kāinga (domestic violence) pe ko ho 'api nofo'anga.
- ✓ ma'u ha'o mālōlō uike 'e 4 fakata'u kae kei vahe pe, hili ha'o ngāue 'i ha māhina 'e 12.
- ✓ ma'u ha'o livi 'o lava ke a'u 'o māhina 'e 12 koe'uhi ko ha fā'ele mo hono tauhi 'o e valevale (parental leave) pea mo e vahe ki he livi ko ia kapau 'oku ke a'usia 'a e tu'utu'uni koia ki he māhina 'e 6 mo e māhina 'e 12.
- ✓ kole ki he ngāue'anga 'i ha fa'ahinga taimi pe ke lava 'o fakafaingofua'i 'a e ouau 'o ho'o ngāue 'o a'u ki ha māhina 'e 2 koe'uhi ke tokoni atu ke feau ha ngaahi faingata'a'ia tupu mei ha fevākovi'aki 'a e nofo 'a kāinga pe ko e nofo 'api nofo'anga.
- ✓ kole ki he ngāue'anga ke nau 'oatu 'a e fakaikiiki 'o e taimi na'a ke ngāue ai, 'aho livi pea mo e mālōlō 'oku totonu ke ke ma'u.

- ✓ ke 'oua na'a fai filifilimānako 'a hono fakahoko ha ngāue ke fai kapau 'e tuli koe pe ko ha liliu ki he lakanga na'a ke 'i ai 'o mole ai ho'o ngāue (redundant).
- ✓ ke malu'i koe mei ha filifilimānako ta'efakalao koe'uhi ko ho ta'u motu'a, ko e fonua 'o ho tupu'anga, tangata pe fefine, faingata'a'ia ki he mo'ui (disabled) pe ko ho'o tui fakalotu.
- ✓ ke malu'i koe mei ha fakafaingata'a'ia'i 'a ho'o fakahoko ngāue koe'uhi ko hono uesia ho'o mo'ui 'i ha fevākovi'aki 'i he nofo 'a fāmili pe ko e 'api nofo'anga (domestic violence).
- ✓ ngāue 'i ha feitu'u 'oku malu mo hao mei ha fakatu'utāmaki 'o ako'i koe, tokanga'i lelei pea 'oatu mo e me'angāue totonu ke fai'aki 'a e ngāue.